

САША РАДОЈЧИЋ

ПОРАЗ ДУХА ИЛИ: КАКО ПЛАТОН СИМА УМАЛО ДА ПОСТАНЕ ШАХОВСКИ ШАМПИОН

Чудан сват се тога јутра обрео пред професором Хауптманом, који је бележио пријаве за Отворено првенство Града Бреславе у шаху. Човек веома низак, скоро патуљаст, са великом главом насађеном на ситно тело, и са наочарима дебелог стакла на тамном лицу. Индус, прође кроз главу професору Хауптману. Они су добри шахисти. Шах је измишљен у Индији. Или беше Персији?

– Добар дан, желео бих, ако је могуће, да се пријавим – рече странац на добром немачком, очигледно наученом, и са јаким нагласком. Ипак није Индус, рекло би се по говору. Можда Рус? Али, са таквим теном? Руси су воденастих очију и црвени у лицу.

– Свакако – одговори професор Хауптман. – Да ли бих могао замолити за податке? Ваше лично име?

– Платон – одговори странац, на шта одједном у професору Хауптману букну симпатија према њему. Као и сваки образовани Немац, и он је хеленофил. Грци су у корену европске и немачке културе. Све почиње од Грка. А данашњи Грци су црномањсти. Све се уклапа.

– Тако. А презиме?

– Сима.

Професор Хауптман мало застаде.

– Рекли сте: Зима?

– Не, Сима. С као енглеско симпл. Или симетрик.

– Ах, Сима. Како се пише, молим? Са ипсилон?

– Не, просто Сима. С-и-м-а.

– Тако – закључи професор Хауптман. – Ваша народност?

– Грк.

Наравно – рече у себи професор Хауптман. Шта би друго био ако му је име Платон.

– Ваше занимање, и титула, ако је имате?

– Адвокат. Доктор јурис.

– Град, и држава?

– Константинопољ, Турска.

Професор Хауптман подиже поглед. Тако неће моћи. Сваки Немац је легалиста, и сада се тај легализам у њему сукобио са филхеленством. И брзо га је надјачао.

– Опростите, господине докторе, али тако не би могло. Можемо да напишемо Истанбул, Турска, што би било исправно, или – проговори поново онај хеленофил у њему – или само Константинопољ. Без државе.

Легалиста у професору Хауптману се на ту идеју намрштио, али ништа није рекао.

– Упишите онда тако – одврати помирљиво Платон Сима. Константинопољ је ионако био на небу, идеални град, а овај садашњи само је његова бледа и искривљена сенка. Нажалост, људи не могу да станују у идејама, него у њиховим несавршеним одразима.

– Тако. Хвала лепо. То би било све. Изволите Вашу фасциклу, са копијом правила турнира и блоком за писање потеза, и још неким ситницама, улазницама, боновима за попуст у шаховској књижари и слично. Учешће ћете уплатити тамо са друге стране сале, место је обележено. Хвала вам и желим вам добре партије.

– Захваљујем – кратко рече Платон Сима и одгега према столу где су примане уплате за учешће на турниру. Већ је навикао на ово у Немачкој. Комбинација града и државе коју је навео не пролази. Сасвим другачије је у Италији. Тамо без проблема прихватају какве год да наведете податке. Све и да кажете да сте са Марса, они би уз осмех записали и рекли да им је драго што се на Марсу занимају за шах и Италију.

За овај турнир се добро припремио, свакодневно је анализирао партије јаким играча, и смислио две-три нове комбинације у већ добро познатим и често играним отварањима, и од тих комбинација је очекивао да му донесу макар такву предност, што ће противник бити изненађен и потрошиће више времена да пронађе најбољи одговор. Наравно, и други играчи су се припремали и смислили своје комбинације, на које ће он морати да узврати што је боље могуће, и што брже. Шах је одувек био игра надмудривања, у којој између најбољег потеза у датој позицији и грешке која губи партију, често постоји само мала разлика. Редослед потеза, или избор фигура којима ће се одиграти.

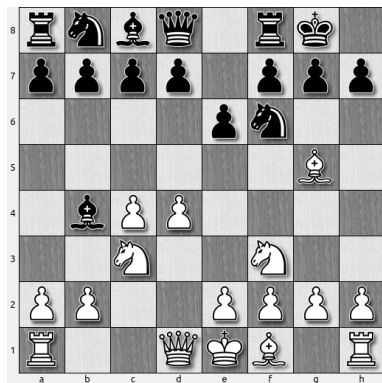
Платону је кренуло изненађујуће добро. Толико добро да се и сам зачудио. После шестог кола, на половини турнира, имао је пет поена и био на челу табеле. Има још много да се игра, и велико је питање хоће ли остати на првом месту, али чак и ако не буде тако, смеши му се нека од награда, које нису мале.

Партије су почињале у девет пре подне, а евентуални продужеци од шест после подне. Играло се сваког другог дана, и за тринаест кола и завршну свечаност биће потребно безмало читав месец. Тако дуг боравак у скупом хотелу не може себи да приушти свако, и шаховску елиту су чинили углавном имућни људи. Или професионалци, они који су ишли са турнира на турнир, и којима су организатори давали бесплатан смештај, чак и изванредан хононар, како би са њиховим именима на листи учесника такмичење добијало на значају. Платон није спадао у ту групу најбољих играча, и у партијама са њима је обично губио. Ове године у Бреслави, међутим, све му је ишло на руку. Четири победе и два ремија, и то редом у игри са објективно јачим противницима.

Следећу партију требало би да игра са једним од најмлађих учесника, студентом математике Емануелом Ласкером, који је после ремија у првом и пораза у другом колу, нанизао четири победе, и био у групи играча који су делили друго место. Ласкерове партије су биле бурне, на све стране је севало, и он је проналазио потезе којима је преокретао позицију, рушио одбрану противника, или ломио његов напад. Младић који обећава, закључио је Платон. Биће то тешка партија.

Првих неколико потеза одиграно је школски. Индијска одбрана. Платон је, као бели, почео опрезно, потезе је вукао полако, док је Ласкер журио, и повлачио своје потезе већ после неколико секунди. Нестрпљив је, помисли Платон Сима. То је добро за мене.

1. d4 Nf6 2. c4 e6 3. Nc3 Bb4 4. Nf3 O-O 5. Bg5 – и дошло је до ове позиције:

И бели и црни имају по једну везану фигуру, извесна минимална предност белог су два средишна пешака, али у овако раној фази игре то није пресудно. Сада се први пут Платонов супарник нешто дуже замислио.

Платон Сима није био баш прави Грк. Више Византинац, ако то још увек има икаквог смисла. Изданак једне цариградске, цинцарско-грчко-српске породице, несигурне и измешане у све три компоненте, послат у Немачку да заврши права, написао је обимну дисертацију о византијском правосуђу и отворио адвокатску канцеларију у Дрездену. Шах му боље полази за руком од адвокатуре. Својим физичким изгледом одбија клијенте. Ирационални, у мит зарођени Немци, у њему виде опасног патуљка. Онако низак, глават, тамнопут као Арапин, пре им личи на лик из *Рајнској злајџи* него на уваженог јуристу.

После неког времена, Ласкер је одиграо

5. ... c5 и – штуцнуо!

Тај звук је био сасвим тих, скоро нечујан. Питање је да ли га је у сали чуо ико сем Платона. Ласкеру је свеједно било непријатно, погледао је свог противника, прошаптао „Опростите” и следећег тренутка поново штуцнуо, али много гласније, тако да је др Штраус, један од турнирских судија, строго погледао ка извору звука и пришао столу за којим су играли Ласкер и Платон Сима. Да ли је све у реду, господо? Ласкер је поцрвенео и сагао главу, а Платон покровитељским тоном рекао, изгледа да млађег колегу мучи пробава. Сигурно се, помислио је Платон, али то, наравно, није гласно изговорио, синоћ налио пивом. Сви Немци пију пиво, многи од њих неумерено. Али такве лудости дођу на наплату. Као ево сада.

Осетивши се у том тренутку морално надмоћним, Платон је повукао најлогичнији и најмирнији потез:

6. e3 cxd4

Ласкерово штуцање се наставило. Он је устао, отишао до стола на коме је било постављено освежење и наискап попио пуну чашу воде. Платон Сима је покрио лице шакама, тобоже задубљен у партију, али заправо је пратио погледом младог Ласкера, и у тренутку када је овај нагнуо чашу, замислио га како у руци држи велику криглу литарку испуњену запењеном смеђе-златном течношћу, и како је у једном великом гутљају празни, спушта на сто, рукавом брише уста и, да, подригује. И потом штуца, никако да стане. Вода није помогла и сада је Ласкер већ био узнемирен. Платон је у том тренутку решио да своме противнику одржи лекцију. Да заоштри игру.

Касније, после завршене партије, читав дан, и бесане ноћи, и наредних дана, он није могао да објасни себи, зашто је уместо да одигра 7. exd4 повукао

7. Qxd4.

Шта ће дама на средини плоче тако рано у партији!

Ласкер се није одмах вратио за таблу него је изашао на терасу и дубоко дисао. Већ је свима постало јасно да се нешто дешава, а судије су размениле мишљења о томе како да се поступи у овој ситуацији. Др Штраус је сматрао да млади господин Ласкер, производећи неприличне звукове, омета друге играче, а посебно господина доктора Зиму, и да би га требало суочити са ултиматумом: или ће престати да штуча, или ће изгубити партију. Немци воле да решавају проблеме дајући другима ултиматуме – поступићете тако-и-тако, или ћете сносити последице. Преостала три члана судијског већа, предвођена Енглецом Чарлсом Гордоном, била су за то да се сачека још мало, јер се може десити да штучање младог господина Ласкера престане једнако нагло и неочекивано као што је и почело. Сви Енглеци верују да се проблеми решавају сами од себе. И да никаква мера није неопходна, изузев уколико би господин доктор Зима изричито изјавио да му звукови које производи његов супарник сметају. А то је већ декомодација која се не може трпети.

Али доктор Платон Сима није више мислио на штучање свог противника, нити на огромне кригле пива које је овај, засигурно, сваке вечери сипао у себе, него само на то – зашто је истурио даму. Позван од судијског већа, Ласкер се вратио партији и брзо одиграо следећа три потеза, сав у грчу да спречи даље штучање.

7. ... Nc6 8. Qd3 h6 9. Bh4 d5

Ово је био један од кључних момената у партији.

Платонов отац Атанас Сима је био управитељ имања која су, као део једне богате задужбине, припадала цркви. Само по себи се разуме да је тај положај погодовао и његовим приватним пословима. Међу разгранатом родбином, спадао је и најимућније, тежи од њега били су само браћа Лазаревићи, који су имали, од старине, чак и племићку титулу, и млади Јанис Папас, женин братац, који се брзо обогатио на пословима са електриком. Атанас је, оставши удовац, пошто му је супруга рано умрла, све наде полагао у сина Платона, иако је овај, или баш зато што је овај био очигледно телесно ускраћен. Негде дубоко у души, Атанас Сима је веровао да је стање његовог сина дело руке Божје, нека врста казне за то што је преслободно користио црквену имовину која му је била поверена. Али да се одрекне те слободе, није хтео – по-

готово пошто је већ кажњен. Ни код Бога нема двоструког опорезивања.

Платон је, испоставило се, иако телесно смешно-ружан, био веома бистар, као да је сав саздан од интелекта. На то су се надозвале добре школе, и Платон је показао да, способностима и знањима, улази у елиту свога времена. Заштићен очевим капиталом, могао је да поднесе прилично лоше пословање адвокатске канцеларије, и да се препусти својој највећој страсти: игрању шаха. Путовао је широм Европе, са једног турнира на други, и временом стекао репутацију солидног играча. Није припадао групи од најбољих двадесетак, али у првих стотину је био, без сумње.

Успех на првенству Бреславе би му ојачао углед у шаховским круговима, а све је говорило да ће до тог успеха доћи. Само да изађе из ове нејасне и опасне позиције. Још увек је рано и неизвесно, а има чиме да припрети. Појачаће притисак по d-линији.

10. Rd1 g5 11. Bg3 Ne4

Сада му та везана фигура баш смета. Покушаће да се ослободи. Само када би овај младић са друге стране стола престао да штуца. И куд је истурио даму!

12. Nd2 Nc5 13. Qc2 d4 14. Nf3 e5 15. Nxe5 dxc3

Црни нуди даму за топа! Платон уздрхта. Шта ли је смислио јуноша? Да није превид? Узети понуђено, или не узети? Грозничаво је прорачунавао исходе. Најмање пола сата је размишљао о тој позицији. И закључио, Ласкер је погрешио. Жртва даме није коректна. Умирујући себе, још минут-два је само седео и гледао у таблу, иако је одлуку о потезу већ донео. И онда је, уз тихи уздах, одиграо:

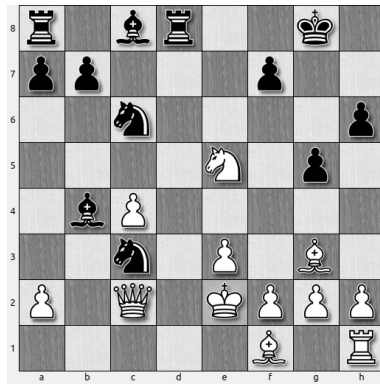
16. Rxd8

Платон је био велики ауторитет за чланове своје шире породице. Видео је света, стекао докторат, имао адвокатску канцеларију у Дрездену и Хамбургу. Већ по говору се осећало да живи у сферама далеко вишим од сфере свакодневног живота. Говорио је много, и компликовано, ток његових речи је правио сложене мандре, уносио је различите узгредице, па и неколико поштапалица, које су се примиле за њега док је био у Немачкој: *али, међуџим, уџркос џоме* и *са грује сџране* сејао је у скоро свакој реченици, желећи да за сваку идеју одмах наведе њено „за” и њено „против”. Али најважнија карактеристика његових дугих солилоквија била је постојање неке врсте закључка, у којем би једноставним речима и бритким гласом сажео све оно чиме је до тада оптерећивао свој говор, и тада би сваки његов саговорник заборавио неразговорне мисли које је износио онако како су се рађале, често мрмљајући себи у браду.

„Дакле сад,” почињао је сваки од тих закључака, и свако ко би слушао Платона Симу потврдно би климао главом, прихватајући речено као сажети исказ мудрости. У тим тренуцима се заборављало да је мудрост овога пута одлучила да буде оличена у ружњикавом, неугледном кепецу, чије очи су блистале, испод дебелих стакала наочара на тамном лицу.

Уследило је 16. ... cxb2+ 17. Ke2 Rxd8 18. Qxb2 Na4 19. Qc2

Све до овог потеза одиграно је онако како је Платон и претпостављао. Сада треба да уследи Ласкеров потез топом, после чега ће повратити даму, али ће Платон остати са пешаком више. У изгледу је компликована завршница, али би могао да се бори за победу. Само што Ласкер није одиграо очекивано 19. ... Rd2, него 19. ... Nc3+

Крајње компликовано. Сада бели краљ мора да се помери на трећи ред. Сваки следећи потез у партији биће додатни притисак црног, и Платон ће смишљати јединствене потезе који га привремено ослобађају. Само му један темпо недостаје, само један потез његовог супарника који неће бити директна претња, и он ће се извући из неприлике и преокренути ток партије у своју корист. Само једна – не мора чак да буде ни грешка, него блага неприцизност у игри црних фигура – била би му довољна. Али то се није догодило.

20. Kf3 Rd4

Бели скакач мора да остане на свом месту до даљег због претње матом пешаком (g4).

21. h3

Бели прави место за узмак своје ловцу и уједно брани поље g4. Ласкер и даље штуца. Сви се праве да га не чују.

21. ... h5

Црни појачава притисак. А све је почело оним истурањем даме.

Када би се, не баш често, обрео у родном граду, Платон Сима је пре подне посећивао родбину, и остајао на ручку, ако би га позвали, у противном би ручао негде успут, у граду, а поподнева и рани део вечери проводио би у некој од чајдница на Таксиму, играјући шах. Пошто је био далеко најбољи шахиста у крају, и граду, давао је противницима на почетку предност од фигуре, или је играо леђима окренут плочи, наслепо. Чак и под тим околностима, најчешће је добијао. Онај ко би победио Платона Симу, а таквих је било мало и појављивали су се ретко, дуго би се хвалио тиме и препричавао ток партије.

Ако по цариградским квартовима није имао достојног противника, другачије је било на европским турнирима. Ту је Платон и побеђивао и губио, никада није освојио ниједну титулу, али се често дешавало да буде поен-два иза победника, што му је, у збиру, створило извесну репутацију. Недовољно велику да га свуда препознају, чак ни када са његовог игром повежу његов физички изглед.

22. Bh2

Бели склања ловца, али лоше стоји. Само један темпо му је потребан, само један мали пропуст противника!

22. ... g4+ 23. Kg3

Што је наравно боље него да узме пешака.

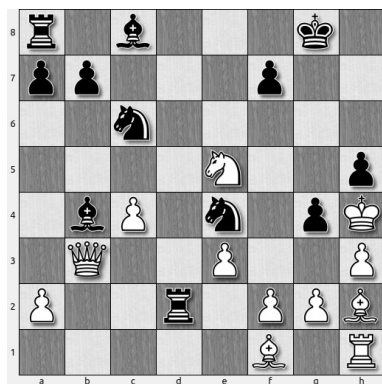
Играјући шах, Платон је заборављао на себе, на свој изглед, на своју превелику главу, заборављао је свој гегуцкав ход, није му била препрека то што је слабовид, играјући шах, као да је губио тело, и постајао сав дух, мисао, оно у чему је најбољи. За њега је играње шаха било потврда сопствене духовности. И управо зато му смета што један тако талентован шахиста као што је тај млади Ласкер, не може да се отргне сопственој телесности, макар за време трајања партије. Његово штуцање је поруга духу, оно га подсећа да је безнадежно везан за материју, и да те везе никада неће успети да се ослободи.

23. ... Rd2

Бела дама мора да се склони, али тиме бели губи сваку контролу над дијагоналом b2-h7, која је од изузетне важности. Топа не сме да узме (24. Qxd2) због 24. ... Ne4. Да ли је могуће да је Ласкер све ово видео жртвујући даму у 15. потезу? Или је пошао за својом интуицијом и сада пуком срећом проналази увек најбоље потезе? Докле?

24. Qb3 Ne4+ 25. Kh4

и дошло је до следеће позиције:

Све што ће уследити, биће грчевита борба белог да опстане, док га црне фигуре стежу као ноћна мора, ускраћујући му излазе, један по један, гурајући га све дубље у завршну сцену, у којој ће његов отпор престати. Више му није било спаса, ма колико се трудио, ма колико маштовито продужавао себи живот.

Шта је домовина друго, до скуп успомена једног живота, на своје стварне или измишљене догађаје? Та реч ништа не описује него именује једну фиктивну вредност. Али и фикције се разликују међу собом. Када кажеш да ти је домовина Византија, то је исто као да си рекао да ниси ниоткуда, заиста, као да си са Марса.

25. ... Ve7+

Око стола за којим су играли господин доктор Зима и млади господин Ласкер окупили су се посматрачи, и то не само судије него и људи из сале, па чак и играчи који су се налазили за другим столовима, привремено су прекидали своју игру и долазили да прате прави пожар на шаховској табли. Била је то партија каква се ретко виђа.

Платон Сима је одједном поново почео да се осећа као гном, зли патуљак Алберих, кога пивопија Зигфрид млати све у шеснаест, и ма колико био чврст, од костију земље саздан, исход је свима био јасан. И нико више није примећивао штучање младог господина Ласкера, по том питању сви су се правили Енглези, и са горљивим нестрпљењем чекали следећи потез у овој блиставој игри. Платон Сима је био свестан да игра најбоље у свом животу, да повлачи један за другим најјаче потезе – али и да то неће бити довољно.

26. Kxh5 Kg7

Црни прети да у два потеза доведе топа на h8 и матира белог. Зато је бели одиграо

27. Vf4

и после

27. ... Bf5 28. Bh6+ Kh7

привремено отклонио ту опасност. Чак је, чинило се, стекао тај толико жељени темпо, добио одушак од сталних напада, и тренутак да коначно повуче неки активан потез. Платон се сада дубоко замислио, јер ово је вероватно последња прилика да преокрене исход игре у своју корист.

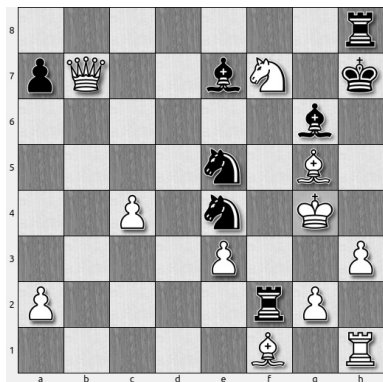
Византија је на небу, и он, неоптерећен телесним, чисти дух, једном ће се уздићи до ње. Његов противник штуца, и упркос томе игра боље од њега. Непотребно је истурио даму. Недостаје му само једна сасвим мала Ласкерова неопрезност да преокрене позицију. Да ли је могуће да је младић све то видео, све прорачунао, пре него што му је понудио, показало се, отровни поклон? Платон се зајапурио и знојио. Само када не би имао тело. Онда би без напора могао горе, у царски град. Одиграо је

29. Qxb7

Последњи привид неке активне игре. Још који потез.

29. ... Rxf2 30. Bg5 Rh8 31. Nxf7 Bg6+ 32. Kxg4 Ne5+

После овог потеза Платон је предао и пружио руку противнику. Салом се разлегао плесак. Још увек штуцајући, са сузама у очима, Ласкер је примао честитке. Платон Сима, Византинац, адвокат, гном, још сатима је, исцрпљен, седео за таблом и посматрао завршну позицију. Истрошен, без емоција. Чисти дух.

Напомена:

Партија која је у овој причи послужила као наративна схема, одиграна је 2017, у 18. колу Кинеске шаховске лиге, а играли су је Ђинши Баи (Jinshi Bai) као бели и Динг Лирен (Ding Liren) као црни. Својим стилем, ова партија подсећа на комбинаторику старих мајстора. Још једном понављањем њен запис:

Jinshi Bai vs Ding Liren, Chinese Chess League (2017), Nimzo-Indian Defense: Three Knights Variation (E21)

1. d4 Nf6 2. c4 e6 3. Nc3 Bb4 4. Nf3 O-O 5. Bg5 c5 6. e3 cxd4 7. Qxd4 Nc6 8. Qd3 h6 9. Bh4 d5 10. Rd1 g5 11. Bg3 Ne4 12. Nd2 Nc5 13. Qc2 d4 14. Nf3 e5 15. Nxe5 dxc3 16. Rxd8 cxb2+ 17. Ke2 Rxd8 18. Qxb2 Na4 19. Qc2 Nc3+ 20. Kf3 Rd4 21. h3 h5 22. Bh2 g4+ 23. Kg3 Rd2 24. Qb3 Ne4+ 25. Kh4 Be7+ 26. Kxh5 Kg7 27. Bf4 Bf5 28. Bh6+ Kh7 29. Qxb7 Rxf2 30. Bg5 Rh8 31. Nxf7 Bg6+ 32. Kxg4 Ne5+ 0-1